

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ АХБОРОТНОМАСИ

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2023-6/1

**Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года**

Хива-2023

Бош муҳаррир:*Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.***Бош муҳаррир ўринбосари:***Ҳасанов Шодлик Бекпўлатович, к.ф.н., к.и.х.***Таҳрир хайати:**

Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.
Абдуллаева Муборак Махмусовна, б.ф.д., проф.
Абдуҳалимов Баҳром Абдурахимович,
т.ф.д., проф.

*Агзамова Гулчехра Азизовна, т.ф.д., проф.**Аимбетов Нагмет Каллиевич, и.ф.д., акад.**Аметов Якуб Идрисович, д.б.н., проф.**Бабаджанов Хушнот, ф.ф.н., проф.**Бекчанов Даврон Жуманазарович, к.ф.д.**Буриев Хасан Чутбаевич, б.ф.д., проф.**Ганджаева Лола Атаназаровна, б.ф.д., к.и.х.**Давлетов Санжар Ражабович, тар.ф.д.**Дурдиева Гавҳар Салаевна, арх.ф.д.**Ибрагимов Бахтиёр Тўлаганович, к.ф.д., акад.**Исмаилов Исҳақжон Отабаевич, ф.ф.н., доц.**Жуманиёзов Зоҳид Отабоевич, ф.ф.н., доц.**Жуманов Мурат Арепбаевич, д.б.н., проф.**Кадирова Шахноза Абдухалиловна, к.ф.д., проф.**Каримов Улуғбек Темирбаевич, DSc**Курбанова Саида Бекчановна, ф.ф.н., доц.**Қутлиев Учқун Отобоевич, ф-м.ф.д.**Ламерс Жон, қ/х.ф.д., проф.**Майкл С. Энжел, б.ф.д., проф.**Махмудов Рауфжон Баходирович, ф.ф.д., к.и.х.**Мирзаев Сирожиддин Зайниевич, ф-м.ф.д., проф.**Мирзаева Гулнара Саидарифовна, б.ф.д.**Пазилов Абдуваеит, б.ф.д., проф.**Раззақова Сурайё Раззоқовна, к.ф.ф.д., доц.**Рахимов Раҳим Атажанович, т.ф.д., проф.**Рахимов Матназар Шомуротович, б.ф.д.,**проф.**Рўзметов Бахтияр, и.ф.д., проф.**Садуллаев Азимбой, ф-м.ф.д., акад.**Салаев Санъатбек Комилович, и.ф.д., проф.**Сапарбаева Гуландам Машириповна, ф.ф.ф.д.**Сапаров Каландар Абдуллаевич, б.ф.д., проф.**Сафаров Алишер Каримджанович, б.ф.д., доц.**Сирожов Ойбек Очилович, с.ф.д., проф.**Сотипов Гойипназар, қ/х.ф.д., проф.**Тожибаев Комилжон Шаробитдинович,**б.ф.д., академик**Холлиев Аскар Эргашевич, б.ф.д., проф.**Холматов Бахтиёр Рустамович, б.ф.д.**Чўпонов Отаназар Отожонович, ф.ф.д., доц.**Шакарбоев Эркин Бердикулович, б.ф.д., проф.**Эрматова Жамила Исмаиловна, ф.ф.н., доц.**Эшчанов Рузумбой Абдуллаевич, б.ф.д., доц.**Ўразбоев Ғайрат Ўразалиевич, ф-м.ф.д.**Ўрозбоев Абдулла Дурдиевич, ф.ф.д.**Ҳажиева Мақсуда Султоновна, фал.ф.д.**Ҳасанов Шодлик Бекпўлатович, к.ф.н., к.и.х.**Худайбергенова Дурдона Сидиқовна, ф.ф.д.*

Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси: илмий журнал.-№6/1 (102), Хоразм
 Маъмун академияси, 2023 й. — 258 б. — Босма нашрнинг электрон варианты -
<http://mamun.uz/uz/page/56>

ISSN 2091-573 X

Муассис: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси минтақавий бўлими — Хоразм
 Маъмун академияси

© Хоразм Маъмун академияси ноширлик бўлими, 2023

МУНДАРИЖА БИОЛОГИЯ ФАҲЛАРИ

Abdullayeva M.T., Gaybullayeva M. Dukkakli o'simliklarning madaniy holatda o'stirishning boshqa o'simlik turlaridan asosiy farqlari	6
Avazmetova I.R., Abdullayeva M.R. O'zbekiston shimoli-g'arbiy qismi quruqlik mollyuskalarining ekologik xususiyatlari	8
Azimova D. E., Sharipova M. H. O'zbekiston florasida tarqalgan juglans L. turkum turlarining taksonomik tahlili	11
Azizova N.A., Bakayeva Sh.B., Komilova N.Sh. Asalari oilasini rivojlantirishda ona asalari tuxumining ahamiyati	14
Berdibayeva D.B., Aytimbetova D.T. Dala sharoitida Shambala- trigonella foenum-graecum L. o'simligini yetishtirish texnologiyasi	16
Eshquvatov S.X., Hikmatov A.F., Sattarova X.G'. O'zbekistonda DNK profillar bazasini yaratishga doir mulohazalar	20
Hamrayev D.X., Fayzulloyev Sh.S. Jizzax viloyatida tarqalgan Cousinia cass. turlarining tarqalishi va biologiyasi	24
Mardanova G.D., Xurramov A.Sh. Surxondaryo tabiiy geografik hududida Anopheles pulcherrimus Theobald (1902) turining morfologik va molekular-genetik tavsifi	27
Nazarova F.A. Buxoro viloyati suv havzalarida uchraydigan ayrim biofiltr o'simliklarining bioekologik xususiyatlari	34
Ollanazarov S.B., Djumaniyazova Yu.A., Otaboyeva M.Kh. Studying the growth and development of peas in the conditions of Khorezm region based on seedling thickness and planting periods	37
Qobilov A.M., Yuldoshov L.T. Laboratoriya sharoitida Chlorella sp ning o'sishi va mineral moddalardan tozalash xususiyati	40
Qosimov S.J. Baliqlarda oqsillar almashinuvi buzilishlarining simptomlari va patomorfologiyasi	43
Rashidova N.T., Axmedova Z.R. Robtaining biotechnological products based on enzymatic conversion of plant waste	46
Raxmatullayev A.Y. Yomg'ir chuvalchangi – Aporrektodea urug'i vakillarining bioekologik xususiyatlari	48
Rahmatullayev Yo.Sh., Avliyoqulova M.B., Hakimova M.A. O'zbekiston Respublikasining janubiy viloyatlari sharoitida maktab o'quvchilarining amaldagi ovqatlanishi va jismoniy taraqqiyoti	52
Rayimov A.R., Normurodov M.D., Saidova M.S., Zohirova N.Z. Entomophage insects fauna of the agroecosystems of Bukhara	55
Sharofutdinova R.I. O'zbekistondagi ramsar ro'yxatiga kiritilgan suv botqoqlik hududlari	59
Xolliyev A.E., Kenjaev A.A. Makkajo'xori navlari chidamliligining ekofiziologik ko'rsatkichlari	62
Xomidova Z.M., Sulaymonova D.S. Dorivor qoqi (Taraxacum officinale Wigg) o'simligining dorivorlik xususiyatlari	67
Абдуллаева М.Р. Вредоносные представители семейства Notodontidae растениям, произрастающим на территории Нижнеамударьинского государственного биосферного резервата	69
Азимова Д.Э., Шарипова М.Х. Флористические находки по флоре северных склонов Туркестонского хребта	74
Амантурдиев Ш.Б., Сыдык-Ходжаев Р.Т., Сабиров А.Г. Беда генофонди коллекция намуналарининг уруғ ҳосили	77
Бобокелдиева Л., Бобокелдиева Ш. Сурхондарё вилояти ток агроценозлари паразит нематодаларига қарши физикавий кураш чоралари	81
Джуманиёзова Ф.С., Мукумов И.У., Нигматуллаев А.М. Запасы сырья Ferula foetida (Bunge) Regel во флоре Навоийской области	83

in their changes, and development of recommendations on ways to preserve rare and endangered species is also needed. Bukhara region taxonomic analysis, determination of the biodiversity of insect entomophages found in agroecosystems should be done based on modern taxonomy.

REFERENCES:

1. G.U.Bey-Bienko General entomology. Moscow: "Visshaya shkola" 1959. 416 p.
2. A. Gulmamatov. Invertebrates educational-field practice from zoology. Toshkent, "Teacher" 2004-196 b
3. Paliyev F. Methodology of the phenological and faunal studies of insects. –Frunze: Publishing House of the Academy of Sciences of the Kyrgyz SSR, 1966. - 175 p.
4. Plavilshchikov N.N. Definitionnasekomykh. –M., 1950.-542s
5. A.R. Rayimov, M.M To'raev, N.Z. Zohirova, Insects fauna on the cucurbit crops of Bukhara region, Eurasian Journal of Academic Research, 2022.B .499-505
6. Xujayev Sh.T. Protecting plants from pests and fundamentals of agrotexicology. Tashkent, 2014. - 540 pages
7. <https://play.google.com/store/apps/details?id=ua.agrosoftex.determinant2&hl=ru>
8. <https://insects.space/ru/>
9. <https://www.insectidentification.org/bugfinder-start.asp>

UO'K 573

O 'ZBEKISTONDAGI RAMSAR RO'YXATIGA KIRITILGAN SUV BOTQOQLIK HUDUDLARI

R.I.Sharofutdinova, o'qituvchi, Buxoro davlat universiteti, Buxoro

Annotatsiya. O'zbekiston Respublikasi hududidagi Ramsar ro'yxatiga kiritilgan suv havzalarining biologik xilma-xillikni saqlashda suv-botqoqlik hududlarining ahamiyati keltirilgan.

Kalit suzlar: Aydar-Arnasoy, Dengizko'l, Sudochi ko'llari, To'dako'l, Quyimozor, Orol dengizi.

Аннотация. Представлено значение водно-болотных угодий в сохранении биологического разнообразия водных объектов, включенных в Рамсарский список на территории Республики Узбекистан.

Ключевые слова: Айдар-Арнасай, Денгизколь, озера Судочи, Тудакуль, Куймозор, Аральское море.

Abstract. The importance of wetlands in the conservation of the biological diversity of water bodies included in the Ramsar List on the territory of the Republic of Uzbekistan is presented.

Keywords: Aydar-Arnasay, Dengizkol, Sudochi lakes, Tudakul, Kuymozor, Aral Sea.

Bioxilma-xillik-jamyatning iqtisodiy, ekologik va madaniy estetik ehtiyojlarini qondirishning dolzarb va salohiyatli resursi hisoblanadi. U bo'lmasa jamyatning barqaror rivojlanishi mumkin emas. Biroq, bu ham ilmiy doiralarda tan olingan, dunyo genofond, biologik turlar va shakllantiradigan ekotizimlar nuqtayi nazaridan tezlik bilan yanada bir xillashib boryapdi. Buning sababi inson ta'siri bo'lib, avvalambor butun dunyo bo'ylab ta'minot, ishlab chiqarish, savdo, qishloq xo'jaligi va sanoat rivojlanishi, uy-joy qurilishi, aholi o'sishning zamonaviy modellarning tez yoyilishi bois, biologik xilmaxillikka inson ta'siri yuksak darajada o'smoqda. Bioxilma-xillikning na iqtisodiy na ekotizim ahamiyati hali keng ravishda ma'lum emas. Ayrinim hollarda kishilar ekotizimi ichida biologik turlarning o'zaro bog'liqligi va qaysi bir turning yuqolishi boshqasiga ta'siri oqibatini yetarlicha tasavvur qila olmayaptilar. XXI asrga qadam qo'yilishi bilan bioxilma-xillikning kamayishini sekinlashtirish va borini saqlab qolish juda katta muammoga aylanib bormoqda. Bioxilma-xillikning shunday yovvoyi va xonaka yoki madaniylashgan biologik turlari tarkibi oziq-ovqatlarning va ko'pgina dori-darmonlarning shuningdek, sanoat mahsulotlarining almashlab bo'lmaydigan yagona manbai hisoblanadi.

Ramsar konvensiyasi va uning mohiyati, Ramsar ro'yxatiga kiritilgan ko'llarini bioekologik xususiyatlarini o'rganish. To'dako'l va Quyimozor suv havzalari uning artofidagi biologikni xilma-xillik organish. Suv-botqoqlik hududlar to'g'risidagi konvensiya 1971-yil 2-fevralda Eronning Ramsar shahrida 18 ta davlat tomonidan imzolangan bo'lib, ayni paytda unga dunyoning 170 dan ortiq davlati a'zo bo'lib kirgan. Mamlakatimiz ushbu konvensiyaga 2001-yilda qo'shilgan. O'zbekiston Respublikasi hududidagi Ramsar ro'yxatiga kiritilgan Aydar-Arnasoy, Dengizko'l,

Sudochi ko'li, To'dako'l va Quyimozor suv havzalari bizga ma'lum. Bugungi kungacha mamlakatimiz hududidagi ikkita, ya'ni Dengizko'l 2001-yili va Aydar-Arnasoy ko'llar tizimi 2008-yilda xalqaro ahamiyatga ega suvli-botqoq yerlarning ma'lumot bazasi hisoblangan Ramsar ro'yxatiga kiritilgan. 2020 yil 17 sentabr ma'lumotiga ko'ra To'dako'l va Quyimozor suv omborlari Ramsar konvensiyasi ro'yxatiga kiritilgan.

Respublikamizda sun'iy suv havzalaridagi suv va suv oldi qushlarining ekologiyasi tarqalish strukturasi adabiyotlarda atroflicha yoritilmagan edi. Oxirgi yillardagi ma'lumotlar bu bo'shliqlarni ancha to'ldirdi desak bo'ladi. Qushlar turining xilma-xilligini ta'minlashda uchib o'tuvchi qushlarni ovqatlanishi dam olishi uchun bu yerda imkoniyat mavjudligidir.

Suv-botqoqlik hududlar to'g'risidagi konvensiya Mamlakatimiz ushbu konvensiyaga 2001-yilda qo'shilgan bo'lsa qisqa vaqt ichida bioxilma-xillikning muhimligini o'zida aks ettirdi. Biologik xilma-xillik ham jahon hamjamiyati uchun, ham har bir davlat uchun muhim hayotiy manba hisoblanadi. 2,5 million kvadrat kilometrdan oshiqroq maydonni egallagan, butun dunyo bo'ylab 2000 dan ortiq suv-botqoq erlarni himoya qilishga olib kelgan muhim voqea. Botqoqlik - bu suv borligi bilan ajralib turadigan tabiiy muhit: botqoqlardan botqoqlarga, ko'llardan daryolarga, deltalardan lagunlarga, torf botqoqlariga va hatto sun'iy suv havzalariga. Ushbu hududlar juda muhim ekotizimlarni aks ettiradi va ko'plab baliqlar, amfibiyalar va suv qushlari uchun asosiy yashash joylarini saqlaydi, ularning aksariyati ko'chib yurish paytida ushbu joylarda to'xtaydi.

Aydarko'l – Aydar (Haydar) Aydarko'l Nurota-Qoratog' tizmasining shimoli-sharq qismi, Mirzacho'lning shimoli-g'arb qismida joylashgan bo'lib, geomorfologik tuzilishi bo'yicha Sirdaryoning allyuvial, Turkiston baland tog' hamda Quytosh-Nurota past tog'larining prolyuvial yotqiziqlaridan tashkil topgan tekisliklarining depressiya (botiq) qismida joylashgan. Shimoliy qirg'oqlari Sharqiy Qizilqumga, Navoiy, Jizzax, Sirdaryo viloyatlari hududlariga tutashgan. Aydarko'lning o'rni Shimoliy Nurota tektonik bukilmasidan iborat. 1969 yilgacha Aydar sho'rxogi (botig'i) da mayda sho'r ko'llar va sho'rlar (Jalpoqsho'r) keng tarqalgan edi. 1968-1969 yillarda yog'ingarchilikning haddan tashqari ko'p bo'lishi tufayli Sirdaryo oqimining bir qismi (qariyb 21 km³) Chordara suv ombori va Arnasoy orqali Aydar botig'iga oqizilgan, chunki Orol dengiziga oqizish uchun shuncha suv Sirdaryo o'zaniga sig'mas edi. Aydarko'l shu tariqa tashkil topgan.

Aydarko'lning tog' etagidagi janubiy qirg'oqlari ancha tekis va suv osti yon bag'irlari nisbatan tikroq, shimoliy qirg'oqlari notekis va qiya, orol va yarim orollar mavjud. Aydarko'lning shimoliy qismi ancha sayoz, o'rtacha chuqurligi 10-12 m, chuqur joylari 26-30 m, ayrim joylarda chuqurlik 40 m gacha yetadi. Aydarko'l va Tuzkon ko'llari Mirzacho'lning shimoliy qismida joylashgan. Bu sun'iy hosil bo'lgan suv havzalari yil sayin kengayib, qumliklar va o'z yo'nalishidagi tuproqlarni suv bilan bosib bormoqda. Ko'l cho'l sistemasida joylashgan suv havzasi, suvlikning nisbatan chuqur emasligi va atrofda tiriklik dunyosi uchun yagona manba hisoblanganligi sababli **“Ramsar”** konvensiyasiga kiritilgan. Shu boisdan hozirda ushbu ko'ldan ko'plab migrant qushlarni dam olish va oziqlanish davrida ko'plab sonda uchratish mumkin. Hozirda Aydarko'l atrofida qamishzorlarda, orollarda katta qoravoylarning minglab jufti uya qurib ko'payadi. Kuzatishlar davomida kichik qoravoylar ko'lda yil fasllarining deyarli hamma davrida uchraganligi sababli ham bu galalarda kichik qoravoylarning ham uyalari bor.

Oqqush- g'ozsimonlar turkumining o'rdaklar oilasiga mansub tur. Maqomi bo'yicha zaif, kamyob, O'zbekiston Qizil kitobiga 2(VU:R) kiritilgan, shimoliy Palearktika turi. O'zbekistonda uchrash xususiyati bo'yicha uchib o'tuvchi va qishlovchi tur sanaladi. Tekislikdagi suv havzalari va Orol dengizining janubiy qismida uchib o'tishda, Janubiy Surxon suv ombori, Tuzkon va Aydar ko'llarida qishlashda uchraydi. Bahorgi migratsiyasi fevral-aprel oylarida kuzatilsa, kuzgi migratsiyasi oktyabr, noyabr oylarida amalga oshadi. Qishlash muddati dekabr, fevral oylariga to'g'ri keladi. Bu davrda ular yirik suv havzalarining o'simliklar g'uj bo'lib o'sgan joylarini xush ko'radi. Qiyqirdoq oqqushlar suv havzalarida suv o'tlari va suv umurtqasizlari bilan oziqlanadi. Ovlash ta'qiqlangan. Sudoch'e, Qoraqir, Tuzkon, Dengizko'l suv havzalarida tashkil etilgan buyurtmaxonalarda muhofazaga olingan.

Dengizko'l 2001-yili xalqaro ahamiyatga ega suvli-botqoq yerlarning ma'lumot bazasi hisoblangan Ramsar ro'yxatiga kiritilgan. Qo'riqlanadigan hudud. Ornitologik Davlat

buyurtmaxonasi. Dengizko'l suv havzasi xalqaro (RAMSAR) maqomiga ega. Dengizko'l Buxoro shahridan 75 km janubiy-sharqda uncha uzoq bo'lmagan Turkmaniston respublikasi bilan chegaradosh. Suvi kuchli sho'rlangan. Ancha oldin Dengizko'l Zarafshon daryosining quyilish joyi bo'lgan. Umumiy maydoni 45 ming gektar bo'lgan. Suv sig'imi 0,08 – 1,5 mlrd/m³. eng chuqur joyi 30 m, o'rtacha 10 m. Asosiy suvni oqova suvlari hisobidan oladi. Keyingi yildagi ma'lumotlar o'zgargan. Hozirgi kunda maydoni 30-35 ming gektarga o'zgarib turadi. Sababi kiradigan suv sathining kamayganligi va bug'lanishning yuqori bo'lishi. Ko'lning eng chuqur joyi 20-30 m, o'rtacha 10-15m. Dengizko'lda 133 qush turi qayd qilindi. 63 tur qush uya qurishi va 27 tur qishlovchi hamda 56 tur uchib o'tuvchi hisoblanadi. Qishlovchi qushlar 19277 dan 186634 tagacha bo'ladi. Qushlarning soni va tur tarkibi o'zgaruvchan dominant qushlar o'zgaruvchan 1987, 1986 va 1990-91 yillarda qishlovchi qushlar 21297 dan 504000 gacha bo'lgan.

Dunyoda areali qisqarib borayotgan, uya quruvchi va qishlovchi janubiy g'arbiy Paleartik, tur. Respublikasi Qizil kitobiga 2(VU:D) kiritilgan. Respublikamizning deyarli barcha yirik suv havzalarida bahorgi va kuzgi uchib o'tishda qayd etiladi. Jumladan, janubiy Orolbo'yi suvliklarida uyalashda, Amudaryo, Zarafshon va Sirdaryo havzalarida uchib o'tish va qishlashda qayd etiladi. Pushti saqoqush ixtiofag tur bo'lganligi sababli migratsiya davrida baliq zahirasiga boy bo'lgan suv omborlari, yirik ko'llar va baliqchilik xo'jaliklarining hovuzlarida oziqlanishda qayd etiladi. Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, mazkur tur viloyat suv havzalarida yil davomida uchraydi. Respublikamizda pushti saqoqushlarni ovlash qat'iyan man etilgan va uni dunyodagi bir necha hayvonot bog'larida ko'paytirish yo'lga qo'yilgan. Respublikamizda ushbu nodir qush turi uya qurish vaqtida Janubiy Orolbo'yi suvliklarida, ayniqsa Sudoch'e ko'lida, migratsiya va qishlash davrida esa, Tuzkon, Qoraqir hamda Dengizko'l buyurtmaxonalarida muhofazaga olingan.

Sudochi ko'li. Sudochi ko'li atrofidagi hududlarni tiklash bo'yicha loyiha (GEJ/Jahon banki). Bu loyiha Orol dengizi Dasturining tarkibiy qismi hisoblanadi. U Amudaryo deltasining chap qirg'og'i qismida joylashgan Sudochi ko'li atrofidagi hududlarni muhofaza qilish va tiklashga qaratilgan bo'lib, maxalliy Bioxilma-xillikni jiddiy tahdiddan saqlash, maxalliy ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlarni yaxshilash va yirik zovurlar yordamida oqova suvlarni boshqarish maqsadlarini ko'zlaydi. Sudochi ko'li atrofidagi hudud uchib o'tuvchi qushlarni saqlash uchun muhim ahamiyatga ega. Shu kunlarda Qoraqalpog'istonning Mo'ynoq tumani hududida joylashgan Sudochye ko'llar tizimida ko'p sonli pushti flamingolar to'dalarini kuzatish mumkin. Umumiy maydoni 50 ming gektardan oshadigan ushbu ko'llar tizimida hozirda 230 dan ortiq turdagi minglab ko'chmanchi va doimiy yashovchi qushlar mavjud.

Sudochi ko'li o'zining joylashishi bo'yicha Sibir va Tundradan janubga va janubiy-sharqqa, issiq mamlakatlarga va orqaga uchadigan transkontinental migrant qushlarning g'arbiy-osiyo migratsion yo'lida joylashgan. Mazkur ko'l Qoraqalpog'istonning shimoliy-g'arbida joylashgan bo'lib, bir necha ko'llar tizimidan tashkil topgan. Bu ko'llar tizimi qushlarning uya qo'yish, uchub o'tuvchi qushlarning dam olish, uchish oldidan oziqlanish o'rni bo'lib xizmat qiladi.

Sudochye ko'llar tizimida O'zbekiston Qizil kitobiga kirgan 40 turdagi qushning 30 turi, Tabiatni muhofaza qilish Xalqaro tashkilotining "Yo'q bo'lib ketish xavfi ostidagi turlarning Qizil ro'yxati"ga kiritilgan 24 turdagi qushning 18 turi yashaydi. Ana shunday qizil kitobga kirgan qushlarning biri-flamingo **Qizilg'oz – Flamingo – Phoenicopter roseus** qushining to'dasi keyingi 10 yil ichida Sudochye ko'lida paydo bo'ldi. O'zining so'lim tabiati, go'zal manzarasi bilan nafaqat mahalliy aholining, balki xorijiy turistlarning ham e'tiborini qozonib kelayotgan "Sudochye" ko'llar tizimida tabiatda noyob sanaladigan pushti flamingo qushlarining mavjudligi va ushbu qushning shu joyda uylarining topilgani respublika ornitolog-olimlarining katta ilmiy kashfiyoti bo'ldi.

To'dako'l va Quyimozor suv havzalari. 1960 yildan boshlab Buxoro viloyati hududda suv tanqisligi muammosini bartaraf etish maqsadida, Amudaryodan suv oluvchi maxsus kanal qazildi va uning tarmoqlari turli yillarda ishga tushdi (1962 yilda Amu–Qorako'l, 1965 yilda Amu–Buxoro mashina kanalining birinchi navbati, 1975 yilda Amu–Buxoro mashina kanalining ikkinchi navbati). Mazkur kanallarning suvlarini jamlanadigan va ulardan mavsumiy foydalanishga mo'ljallangan 3 ta suv omborlari tashkil etildi.

To'dako'l suv ombori. O'tgan asrning 50 – yillrida bir xil strukturali tuproqdan tashkil topgan, 100 m uzunlikdagi, balandligi 120 m bo'lgan to'g'on qurilgan bo'lib, u Kogon stantsiyasidan 12 km shimoliy-sharq tomonda, Quyimozor stantsiyasining esa sharq tomonidagi Qiziltepa tumani To'dako'lshor o'tloq dalasida joylashgan edi. Natijada To'dako'l suv ombori yuzaga kelib, uning asosiy vazifasi irrigatsion suvni to'plash bo'lgan. Ushbu suv ombori Navoiy viloyatidagi yirik, oqar suvdan to'ldiriladigan suv ombori bo'lib hisoblanadi. To'dako'l suv omborining maydoni NPU holatida 22 ming gektarni tashkil etib, undagi suvning hajmi 310 mln m ni tashkil etadi. To'dako'l suvining maksimal chuqurligi 17 m, o'rtacha chuqurligi esa 5-7 m. Amu-Buxoro magistral kanali orqali Amudaryodan 1965 yili suv keltirilgach To'dako'l suv omborining gidrologik rejimi o'zgarib ketdi. Amudaryodan suv keltirilmasdan oldin ushbu suv ombori Zarafshon daryosining o'tkazuvchi kanallar orqali ortiqcha suvlarini olib keluvchi suv to'plagich sifatida xizmat qilgan. So'ngra esa Amudaryoning suvi Amu-Buxoro kanali orqali to'g'ridan-to'g'ri To'dako'lga quyilib, uning faunasi ham to'g'ridan-to'g'ri ushbu suv omboriga qo'shilishi uchun yo'l ochilgan. To'dako'l va Quyimozor suv omborlari Ramsar konvensiyasi ro'yxatiga kiritildi. Ular Qizilqum cho'lining Janubiy G'arbidagi Navoiy viloyatida joylashgan va biogeografik jihatdan Markaziy Osiyodagi qurg'oqchil bo'lgan hududlar suvlarini saqlashga xizmat qiladi.

Respublikamizda biologik xilma – xillikni saqlash bo'yicha bir qator xalqaro konventsiyalar va kelishuvlar imzolangan. Biologik xilma – xillik to'g'risidagi konventsiya to'g'risida katta ishlar olib borilmoqda. Ko'chib yuradigan hayvonlarni saqlab qolish bo'yicha konventsiya doirasidagi kelishuvchlar bo'yicha ishlar muvaffaqiyatli olib borilmoqda (Bonn kelishuvi). Yo'qolib borayotgan tur – sibir turnasi – strexni saqlab qolish bo'yicha kelishuv, Afro - Yevroosiyo ko'chib yuruvchi suv botqoq qushlarini muhofaza qilish bo'yicha kelishuv (AEWA) xalqaro ahamiyatga ega bo'lgan, asosan suvda yashovchi qushlar yashash joyi hisoblangan suv botqoqli yerlar to'g'risidagi xalqaro konventsiya doirasida katta ishlar bajarilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. CITES National Export Quotas. Available at: <https://www.cites.org/eng/resources/quotas/index.php> (accessed 15 February 2017). 2016.
2. Захидов Т.З. Биоценозы пустыни Кызылкум (опыт эколого-фаунистического анализа и синтеза). – Ташкент: Фан, 1971. – 302 с.
3. Вашетко Э.В., Мухина-Крейцберг Е.А., Мирзаев У.Т., Быкова Е.А., Ходжаев А.Ф. Фауна позвоночных Кызылкумского заповедника // Сохранение биоразнообразия на особо охраняемых территориях Узбекистана. - Ташкент: Chinor ENK, 2000. - С. 46-56.

UO'K 633.15

MAKKAJO'XORI NAVLARI CHIDAMLILIGINING EKOFIZIOLOGIK KO'RSATKICHLARI

A.E. Xolliyev, b.f.d., prof., Buxoro davlat universiteti, Buxoro
A.A.Kenjaev, o'qituvchi, Guliston davlat universiteti, Guliston

Annotatsiya. Ushbu maqolada makkajo'xorining Muxabbat, O'zbekiston -601 va K-2727 navlari chidamliligining ekofiziologik xususiyatlari to'g'risida olingan ma'lumotlar keltirilgan. Tuproq sho'rlanishi va suv tanqisligi kabi stress omillar ta'sirida o'rganilgan fiziologik ko'rsatkichlarlar qiymatining navlar kesimida har xil darajada o'zgarishi muhitga va navlarning biologik xossalariga bog'liqligi aniqlangan hamda makkajo'xorining Muxabbat navi qolgan ikkala navlarga nisbatan stressga chidamlilik darajasi yuqoriligi ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: makkajo'xori, tuproq sho'rlanishi, suv tanqisligi, stress, umumiy suv, hujayra shirasi, kunduzgi suv tanqisligi, stressga chidamlilik.

Аннотация. В данной статье представлены сведения, полученные по эколого-физиологическим характеристикам устойчивости сортов кукурузы Мухаббат, Узбекистан-601 и К-2727. Установлено, что величина изучаемых физиологических показателей под влиянием стрессовых факторов, таких как засоленность почвы и дефицит влаги, зависит от среды и биологических свойств сортов, и сорт кукурузы Мухаббат обладает высоким уровнем стрессоустойчивости по сравнению с двумя другими сортами.